

ISLAM I ČUDESNOŠTI STVORENJA: ŽIVOTINJSKO CARSTVO¹

UDK 591.511:28

Annemarie SCHIMMEL

*Da li trebam da dadnem primjer kakvo želim,
Kao što je Allah komarca kao primjer
za život dao?*

Ovako je pisao njemački pjesnik Goethe u West-Östlicher Divanu ili "Istočnome Divanu zapadnoga autora", divanu poezije koju su nadahnuli perzijski pjesnik Hafiz al-Širāzī (umro 1391./794. po hidžri), i islamska kultura općenito. Goethe u stihu aludira na časni ajet "Allah se zbilja ne stidi da kao primjer komarca navede, ili nešto od njegov sićušnije!" (Sura al-Baqara, ajet 26).

Ovaj primjer ukazuje na ulogu životinja u Časnome Kur'anu, gdje se one često spominju na različite načine. Životinje imaju važnost u islamskoj tradiciji. Uzvišeni Allah kaže: "I nema niti jednoga žiça a da nije On uzeo sudbinu njegovu." (Sura Hūd, ajet 56), da bi čovjek naučio da sva bića spominju Allaha, i povinuju se Njegovoj Moći. Zbog toga nije čudno da životinje imaju veoma važnu ulogu u svim aspektima islamske kulture. Višestruko je islamska kultura potpuno usvojila razmišljanja i običaje koji se odnose na životinje iz doba džahilijeta, nakon što ih je poboljšala i unaprijedila.

Ko god namjerava da uči arapski jezik, zna da velike životinje poput

lava i konja – štaviše, i one koje su manje, poput mačke – imaju brojna različita imena. Poznata je jedna priča o beduinu koji je slučajno našao neku mačku, stvorenje koje nikada prije toga nije vidio u svome životu. Pokušavao ju je prodati na trgovima kao rijedak poklon. Kada je otkrio da svi ljudi na koje je nabasao mački nadijevaju različita imena, obradovao se misleći da ona predstavlja veliko bogatstvo. Njegove su nade potonule kada je vidio da ta mačka ne vrijedi ništa. Svoje je razočarenje iskazao rekavši: "Ni većega stvorenja po imenu, ni manjega po vrijednosti!"

Ne smijemo zaboraviti da su ljudima često davana imena životinja, poput riječi "Lav" (asad) koja ima brojne sinonime u arapskom jeziku, kao što su "layṭ", i "ghaḍanfar", i slično. Na perzijskom jeziku lav je "šīr", a na turskom "arслан" – da i ne spominjemo imena drugih životinja. Kod beduina je bio rasprostranjen običaj da se novorođenčetu nadije ime prve stvari koju ugledaju odmah nakon rođenja. Stoga se susreću imena koja se mogu činiti čudnima, poput ježa i slično. U starim arapskim izvorima pojavljuju se ljudi koji nose imena životinja koje su čak "gore" od ježa. Imena ptica grabljivica su bila rasprostranjena, poput "sokola" ili "lešinara". Ova su imena posebno

oduševljavala Turke iz Srednje Azije, tako da, na primjer, susrećemo imena poput: Sunqur, Tughan i Tuqan. Imena životinja su korištena i kao nadimci: na primjer, nadimak "Lav Božiji" dat je Aliji ibn ebi Talibu (r.a.), i preveden na perzijski kao "Šīr-e Khoda" i na druge jezike također. Tako su sufijskim šejhovima davani slični nadimci, pa je Abd al-Qadir al-Geylani poznat kao "Bijeli soko", a Indijac Lal Šahbaz Qalandar (umro 1274./672.) po nadimku "Crveni soko".

Arapska književnost, kao i perzijska, odlikuju se brojnim pričama o životinjama, u koje spada "Kelila i dimna", djelo koje je na arapski preveo Abdullah ibn al-Muqaffa' (umro 762./145.) u osmom stoljeću, i koje se probilo do Evrope u Srednjem Vijeku. "Kelila i Dimna" više je puta ispisivana u islamskoj tradiciji. Rukopisne primjerke ovog djela uvijek su krasile izvrsne slike. Kelila i Dimna nije bila jedina knjiga koja je sadržavala priče o životinjama, budući da ove priče o životinjama nisu bile zanimljive samo čitaocima i piscima, već su i sufije iskazale veliko zanimanje za njih. U tom periodu, krajem dvanaestog stoljeća, dvojica pisaca iz Perzije su pisali priče o životinjama. Jedan od njih je bio "Šejh Iluminacije", Šihabuddin Yahya al-Suhrawardi, (koji je ubijen u Halepu 1191./587., u svojoj trideset i osmoj godini, i koji se ne bi trebao zamijeniti sa Omerom al-Suhrawardijem, osnivačem

¹ Mu'assasa al-Furqān li al-turāṭ al-'islāmī, Manšūrāt al-Furqān: raqm 81/Silsila

muḥāḍarāt mu'assasa al-Furqān: raqm 5, London, 2003/1424.

suhraverdija (umro 1234./632.). Kratke priče koje je napisao al-Suhrawardi na perzijskom govore o: paunu koji se sakrio ispod korpe i zaboravio svoju kuću u carevome vrtu, o gušteru kojeg su zarobili šišmiši jer su ga željeli kazniti najgorom mogućom kaznom, a to je da ga izbace van na zasljepljujuće sunce, što je, očito, kazna za šišmiše koji žive samo u mrkljoj tami. Međutim, takvo što izvor je sreće za guštera koji uživa u suncu (i to jasno predstavlja nemogućnost onih koji su duboko ogrezli u materijalizmu života da shvate ljepotu koja se nalazi u duhovnom životu). Sufije su napisale mnogo životinjskih parabola.

Otprilike u istom periodu, na sjeveroistoku Irana, Fariduddin al-Attar (umro 1229./627.) pisao je brojna značajna djela, od kojih i pjesničko remek-djelo "Govor ptica" koje u lijepim prizorima oslikava putovanje duša ptica u potrazi za tajnovitim "Simurghom", na kojeg nabasaju nakon što lutajući obidu sedam dolina. Još od davnina ptice su simbol duše koja je zarobljena u trošnome tijelu.

I dok je bilo životinja koje su bile omiljenije u staroj arapskoj tradiciji, poput brzoga ata, snažne deve i sokola lovca, pomjerenje središta civilizacije u Bagdad na početku abasidske države, vodilo je ka evoluciji u arapskoj književnosti, pa su pjesnici stila *badi'* razvili poeziju o lovu (al-*tard*), a divlje životinje su držane u kućama kao ljubimci. Nije čudno, stoga, što je poezija u abasidskom periodu poznavala pjesme u slavu voljene mačke ili odanog psa, a u isto vrijeme pojavile su se i naučne poslanice o konjima i onome što se odnosilo na njih. Tako su djela o sokolarenju i uzgajanju konja postala jako bitna na dvoru. Pažnju koju su muslimanske halife kasnijega perioda pružale sokolovima u posebnim vrtovima za životinje na dvorovima najbolje pokazuje ono što se nalazi u hronikama mogulskih kraljeva u Indiji počev od šesnaestog, pa sve do osamnaestog stoljeća. Ne samo da su se slonovi kupali toplom vodom, već su neki od njih svaki dan ispijali vino.

Od početka devetog stoljeća nove ere, arapski pisci su započeli pisati

knjige o životinjama. Prvi od njih je bio Abu Osman 'Amr ibn Bahr al-Džahiz (umro 869./255.), čija je "Knjiga o životinjama" (Kitab al-hayawan) postala modelom takvog književnoga žanra, a potom je Ibn Bahtishu (umro 1059./451.) napisao knjigu "Koristi životinja" (Manafī al-hayawan). Zekeriyya al-Qazwini (umro 1405./817.) usredotočio se na čudnovatosti u svijetu životinja. Egipatski učenjak Muhammad ibn Musa al-Demiri (umro 1383./682.) ostavio nam je bogatu riznicu znanja u knjizi "Život životinja" (Hayat al-haywanat) u kojoj kao u enciklopediji čitatelj pronalazi sve što mu treba iz biologije i veterinarstva, do onog što se u pjesništvu ispjevalo o životinjama ili do šerijatskih presuda koje se vežu za životinje. Možda ćemo ipak malo pričekati prije nego što isprobamo lijek za kašalj koji nam se tu nudi: *Uzmi mozak male gazele i pomiješaj sa mašču miša, neka mješavina provre i u nju dodaj kašu od sjemenki kima...*

Filozofi su iz redova životinja uzimali primjere da bi objasnili svoje teorije. Možda je najbolja knjiga u ovom polju "Poslanice Čiste Braće", a posebno dvadeset i druga poslanica o stvaranju životinja i njihovih kategorija, te u samoj toj poslanici "Odlomak o objašnjavanju neprijateljstva između džina i sinova Ademovih". Lennard Goodmann je sačinio izvrstan engleski prijevod ovog poglavlja, a postoji i njemački prijevod Alme Giese koji se po kvalitetu može usporediti sa prethodnim. Suština ove jedinstvene knjige je da životinje imaju zapanjujuće darove i sposobnosti, te da se čovjek čini slabijim od životinje, ali je on, usprkos tome, iznad njih, jer je "životinja koja govori", kojoj je Allah podario blagodat logičnoga razmišljanja. A ono što je važnije od svega toga je to da je Allah istakao čovjeka s pologom, kao što stoji u riječima Uzvišenoga: "Mi smo doista Polog ponudili nebesima, i Zemlji, i planinama, pa su odbili da ga ponesu i od njega se sustegli bijahu, a čovjek Polog ponese, doista je čovjek nepravedan spram sebe i nezalica velika." (Sura al-Ahzab, ajet 72).

Životinje igraju veliku ulogu u tumačenju snova. Svaka životinja ima posebno značenje u tumačenju, ali opće pravilo je to da se san u kojem se savladava životinja poznata po surovosti ili prljavštini tumači kao obuzdavanje loših osobina.

Nije iznenađujuća činjenica da postoji veliki broj primjera koji se vežu za životinje, u različitim kontekstima, u svakodnevnom životu, i u književnim djelima također. Turski pjesnik Ziya Paša (umro 1880./1297.) ovako izražava jednu popularnu misao:

*Da li elegantan izgled može da podari
plemenitost onome ko je rođen bijedan?
Ostaje li magarić magarčem? Čak i
ako se ogrne svilenim plaštom zlatom
izvezenim!*

*Baš kao što i engleska poslovica veli:
Majmun je majmun, a sluga sluga,
Pa makar obukli svilu ili kadifju.*

Poređenja sa životinjama ima barem onoliko kao u poslovicama na zapadnim jezicima. Onaj ko čita Haririjeve Meqame mnogo uživa u lijepim – ali i grubim poređenjima, koja izraz "ružniji od majmuna" na kraju i ne čine toliko žestokim.

Narodne priče uvijek slušaocima nude neku *munāzarū*, i revnosno pokušavaju utvrditi superiornost određene životinje nad drugom: koja je važnija, deva ili krava, ovca ili kokoš? I doista, koja može tvrditi da je superiornija od ostalih? Ovaj je književni žanr bio poznat u književnim krugovima sigurno sve do vremena Emina al-Rayhaniya (umro 1940./1358.).

Životinja od najveće važnosti u sufijskim pričama je ona koja se žrtvuje da bi spasila život svoga vlasnika i to je popularna ideja u islamskom svijetu. Tako, naprimjer, susrećemo mačku indijskog sufije Ashrafa Džihangira al-Samnaniya (umro 1305./808.) koja je upala u zdjelu sa ključalim mlijekom jer je vidjela zmiju otrovnicu na dnu lonca, pa je željela da spasi život svoga vlasnika koji je krenuo popiti to mlijeko. Životinje, a posebno mačka, primjeri su duhovne svijesti, pa u brojnim prilikama mačka upozorava svoga gospodara, koji samo jednim pogledom u jednom trenutku pretvaraju

goropadnu mačku u poslušnu životinju. Štaviše, neke sufije su živjele u društvu životinja, pa je tako Sahl ibn Abdullah al-Tastari (umro 896./282.), jedan od najvećih sufijskih imama, izgradio u blizini svoga stana kuću koju je prozvao "Kuća lavova" gdje su zajedno živjele divlje životinje u harmoniji. Sufije su odgajale životinje koje su im ponekada služile odano i požrtvovano. Mnogo je ovakvih priča u hagiografijama evropskih svećenika u Srednjem vijeku.

Priča o Rabiji al-Adeviji (umrla 752./135.) mogla bi biti tačna: pripovijeda se da životinje nisu bježale od nje, jer ona nije mirisala na životinjsku mast, budući da je bila striktni vegetarijanac kao i mnogo drugih sufija. Čovjek mora poštovati životinje jer su one Allahova stvorenja, što je očito iz priče o Zamahšeriju (umro 1143./537.), koji je bio jedan od najpoznatijih mufessira Časnoga Kur'ana. Al-Zamahšeri je izgubio stopalo tokom jednog od svojih putovanja, i kada je upitan kako se to desilo, odgovorio je da je imao jednu pticu u djetinjstvu. Ta ptica je upala u rupu u zidu i nije mogla izaći iz nje. Kada je al-Zamahšeri pokušao da je izvadi iz rupe tako što je povukao konac koji je bio zavezan oko njezine noge, noga se slomila i otrgnula od ptice. Kada je njegova majka saznala šta se desilo jednoj ptici, proklela je sina da i sam izgubi stopalo, a Allah joj je uslišio dovu.

Životinje su Allahova stvorenja i sa njima moramo postupati pazeći da ih ne povrijedimo. Štaviše, neki ljudi poput Abu al-Ala al-Ma'arrija (umro 1057./449.) smatrali su da će Allah dobrim vratiti životinjama na ahiretu za sve ono što su morale pretrpjeti na ovom svijetu. Poznato je da je Poslanik zabranjivao podsticanje bilo koje vrste borbe između životinja, poput borbe pijetlova ili borbe ovnova. Nažalost, ovi oblici borbe, usprkos Poslanikovoj zabrani, postali su oblici popularne narodne razonode, koja se upražnjavala naširoko i postala dijelom pompe u mogulskom periodu. Minijature prikazuju detalje ubijanja između slonova i deva.

Počnimo opisivati životinjsko carstvo od najnižih životinja – insekata. Neki se insekti mnogo spominju u Časnome Kur'anu, a posebno skakavci: *Pa smo Mi na njih povodnje slali, i skakavce, i krpelje, i žabe, i krv kao znakove razgovijetne, ali, oni su se oholili i bili narod grješnički.* (Sura Zidine, ajet 133). Ovaj ajet govori o poplavama i skakavcima koji su preplavili Egipat kao kazna za njegove stanovnike. Što se tiče mušice, sa kojom smo počeli ovu našu priču, ona, usprkos svoje očite slabašnosti, može da, Božijom dozvolom, bude sredstvo osвете, veliki neprijatelj kojeg ne bismo trebali potcjenjivati. Zar nije malena mušica uspjela ubiti Nimroda, tog velikog tiranina, tako što je upuzala u njegove nosnice i uništila mu mozak? Allah kažnjava svakog tiranina tako što na njega pošalje najmanje stvorenje.

Osmotrimo mušicu iz jednog drugog ugla, u kasidi koju je napisao indijski pjesnik na urdu jeziku, u ljetnoj sparnoj noći:

*Koje ta što dolazi u moju sobu svake noći?
Da me probudi dok pjevuši romanse
u mojoj sobi?
Je li prijateljica, što nešto hoće?
Ne, to je mušica!*

Buha je još dosadnija, ali se prenosi da je, kada su se neki ashabi došli požaliti na tu slabašnu štetočinu, Poslanik rekao: "Barem vas ona budi na namaz." Učenjaci su raspravljali o pitanju da li je dozvoljeno ubijati buhe i vaši na hadžu, a jedan od njih, Muhammad ibn Omar al-Ghumri (umro 1445./849.), koji je živio u Kairu, napisao je risalu o "buhama i vašima u odjeći i njihovom utjecaju na čistoću tokom obavljanja obreda hadža".

Sudbina muha je jednaka što se tiče ljubavi i mržnje. Zar ne ide muha kamo želi? Nije naodmet spomenuti čuvenu izreku: "Umišljeniji od muhe". Kaže se da se abasidski halifa al-Ma'mun, sin Haruna al-Rašida, žalio na mnoštvo muha koje su ga stalno opsjedale, i skoro u očaju upitao je velikoga pravnika Muhammada ibn Idrisa aš-Šafi'ija (umro 819./204.): Zašto je Allah stvorio muhu? Al-Šafi'i

mu je odgovorio da je Allah stvorio muhu da bi pokazao onima koji imaju vlast da postoji nešto što oni ne mogu pobijediti, ma kako to pokušavali. Al-Ma'mun je prihvatio taj dokaz.

Muha se u perzijskoj tradiciji obično povezuje sa slatkišima. Hafiz kaže da nije čudno da se radoznali okupljaju na vratima voljenoga, "Jer gdje ima šećera, tamo se okupljaju muhe".

Pauk je jedan od insekata koji se mnogo spominju u Časnome Kur'anu: *Primjer onih koji mimo Allaha uzimaju zaštitnika jeste kao primjer pauka! On sebi isplete kuću! A, zbilja, kuća najslabija upravo je kuća paukova! Nek' znadu!* (Sura Pauk, ajet 41). U posljednjem dijelu ajet možda ukazuje da je ono što se čini poput tanahne niti u biti snažna stvar. Iako se paukova mreža smatra krajnje slabom, u islamskoj historiji pronalazimo jednu lijepu priču o pauku koji je opleo mrežu na vratima pećine kada su u njoj prenoćili Poslanik i Abu Bakr al-Sadiq na putu u Yathrib. Tako se pauk može promatrati kao znak neobjašnjive djelatnosti Uzvišenog Allaha. U jednoj lijepoj kasidi perzijske pjesnikinje Parvin Etisami (umrla 1941./1360.) neumorni pauk je opisan kao "Allahov tkalac". Međutim, pjesnici i oni koji nisu pjesnici uglavnom napadaju pauka, i upozoravaju čitaoca na opasnosti od ogrezlosti u svjetovnim jalovim poslovima:

*Za ovim svijetom trčanje samo će
stvoriti dabtanje,
Sve što za kuću pauku treba, samo je
njegovo pljuvanje.*

Mrav je jedno od majušnih stvorenja koja se mnogo spominju, u lijepoj priči o Sulejmanu a.s., poslaniku i kralju: *Čim stigoše do mravlje doline, jedan mrav reče: "O mravi! U vaša staništa ulazite, da vas ne zgazi Sulejman i vojske njegove a da to i ne osjete!"* (Sura Mravi, ajet 18). Razgovor između velikog poslanika i malenog skromnog stvorenja postao je izvor nadahnuća za mnoge pjesnike u pričama, metaforičkim slikama i poslovicama. Mnogi od tih pjesnika uspoređivali su se sa

slabim mravom koji se usprkos svojoj ništavnosti i prezrenosti nada da će moći biti primljen u prisustvo vladara ili voljenoga. Pripovijeda se da je mrav ponudio Sulejmanu a.s. sjeme lotosova cvijeta, a u drugoj verziji nogu skakavca na dar, pa je noga skakavca počela označavati onoga ko ponudi sitan dar velikašu – dar koji je malen samo po izgledu ali plemenit po namjeri, budući da je skakavčeva noga težak teret za slabašnoga mrava. Damiri spominje da je mrav najzahvalnije biće. K tome, usprkos svome slabašnome tijelu, mrav se opisuje po snazi i hrabrosti, jer može na svojim leđima da ponese ono što je mnogo veće od njega. Pripovijeda se da je jedan od dobrih evlija blagoslovio nekoga vladara uputivši dovu za njega: “Molim Allaha da te učini jakim poput mrava.” A potom je objasnio ovu naizgled besmislenu dovu zbudjenome vladaru.

Iako se mrav uglavnom smatra dobrim, snažnim i požrtvovanim stvorenjem, neki autori ga vide pohlepni i gramzivim, jer nagomilava hranu ispod zemlje da bi se njome prehranjivao u zimskim mjesecima. Perzijska književnost ima obilje pripovijedaka koje uspoređuju to slabašno škrto biće sa bulbulom i drugim cvrkutavim pticama koje provode ljetne dane veselo pjevajući i posjećujući bašče i uživajući u njihovoj ljepoti.

Ako mrav privlači pažnju kao dobri i omraženi insekt u isto vrijeme, jedno drugo stvorenje je pohvaljeno u Časnome Kur'anu, a to je pčela koju upućuje božansko nadahnuće u suri Pčele: *A Gospodar tvoj pčelu nadahnua je: “Gradi sebi nastambe u planinama, u drveću, i u onome što ljudi naprave”* (Sura Pčele, ajet 68). Riječ “*wahy*” koja se obično odnosi na nadahnuće koje Allah spušta poslanicima, daje pčelama posebno mjesto u životinjskome carstvu.

Ljekovitost onoga što pčele pripreme – med – koji se spominje u Kur'anu: *Iz utroba pčelinjih izlazi napitak boja raznolikih, u njemu lijek za ljude se nalazi!* (Sura Pčele, ajet 69), nije jedini razlog divnih priča

i pjesama evlija o pčelama, već i to što je i Poslanik s.a.v.s. volio med. Tako se kaže da je pčela pomogla Aliji ibn Abi Talibu u jednoj od bitaka, i da je kralj pčela “Al-Ya’sub” (tada se vjerovalo da pčele imaju vladara a ne vladaricu) imao ulogu u opisivanju vodstva i snage Alije u ratnom vremenu. (Trebalo spomenuti da su Evropljani saznali da je kraljica pčela žensko a ne muško tek nakon mnogo vremena – njemačka riječ za kraljicu *der weise*/koristi muški član). Jedna od najljepših priča o pčelama, koja je bila poznata stanovnicima Anadolije u četrnaestom stoljeću, a koja je bila tema narodnih pjesama u Sindu u osamnaestom stoljeću, priča je o otkriću meda. Toga dana došli su gosti u posjetu Poslaniku. On nije imao ništa da im iznese sa hljebom – ni slatkiše ni kajmak ni bilo šta drugo. Odjednom se pojavila pčela da mu pomogne. Zamolila je Poslanika da pošalje jednog od ashaba sa njom. Alija je krenuo sa njom i vratio se noseći veliki komad meda kojeg je uzeo sa drveta. Poslanik i Alija su probali tu čudnu tekućinu, i na njihovo čuđenje ta tekućina je bila jako slatka. Pčela je objasnila da kada pčele skupe nektar sa polja, uz stalno izgovaranje “časnih salavata”, blagoslova na Poslanika, med postaje sladak. Anadoljski pjesnik Yunus Emre (umro 1321./720.) preporučio je da svi ljudi slijede ovaj način donošenja salavata na Poslanika u svim trenucima dok i oni također ne postignu slatkoću.

Med se spominje kao ljekovito sredstvo, ponekada pomiješano sa sirćetom. Često se upućuje na vezu između svijeće i meda: u jednoj perzijskoj srednjovjekovnoj pjesmi svijeća plače odvojena od meda koji ju je prethodno grlio. Stoga nije čudno kada se duhovni vođa opisuje kao pčela, jer daje duhovno slatko svojim muridima.

Dok postoje mnogobrojne pohvale pčeli, njezina rodica, osa, omražena je i prezrena. U poeziji, a posebno u perzijskoj poeziji, postoje brojne priče u kojima se osa poredi sa tiraninom ili sa najopasnijim neprijateljem. Kada muškarac ne sluša upozorenja svoje

žene da ukloni leglo osa sa tavana, kasnije je kažnjen bolnim ubodom tog insekta, budući da ih je trebao ubiti odmah. Perzijski pjesnik Sa’di (umro 1292./691.), koji pripovijeda ovu priču, na jednom drugom mjestu piše:

*Uistinu je tiranin poput ose
Uvijek u srcu tvome izaziva strah i nemir
Ali onoga dana kada pobijediš strpljenje
Tada ćeš mu smrskati glavu stopalom
bez milosti.*

Postoji još insekata, među njima moljac i leptir. Leptirica se čini zbudjenom, jer leti bez cilja i namjere. Abu Hamid al-Gazali (umro 1111./791.), slijedeći znak u Časnome Kur'anu, smatrao ju je nesretnim i grješnim stvorenjem. Ali leptirica je uspoređivana sa pravim ašikom kada se nađe u plamenu svijeće. Ovo je poređenje postalo veoma popularno u Njemačkoj. Njemački pjesnik Goethe je koristio sliku leptirice koja žrtvuje svoj život da bi se ujedinila sa voljenim: plamenom svijeće. U jednoj od svojih pjesama iz “Istočnoga divana zapadnoga pisca” Goethe opisuje tu žrtvu za voljenog pod naslovom “Blagoslovljena ljubav”. Goethe je već prije naišao na tu sliku kod austrijskog orijentaliste Josepha Von Hammer-Purgstalla u njegovome prijevodu pjesme perzijskog pjesnika Hafiza, koji je iskoristio priču onako kako su je koristili i brojni pjesnici prije njega u perzijskoj tradiciji. Porijeklo te priče seže do male knjige sufije Husayn ibn Mansura al-Halladža, koji je pogubljen u Bagdadu 922./309. i prozvan “Mučenikom božanske ljubavi”. U njoj je al-Halladž ostavio jedan opis sudbine zaljubljene leptirice u “Knjizi paunova” (Kitāb al-ṭawāsin) koja je vjerovatno napisana u zatvoru. Nju je 1913. godine objavio Louis Massignon. Al-Halladž u lijepoj rimovanoj prozi opisuje kako leptirica oblijeće oko svijeće a potom se vraća da bi svojim sestrama pripovijedala o tom iskustvu. Al-Halladž objašnjava da je svjetlost svijeće “znanje Stvarnosti” a njena vrelina “stvarnost Stvarnosti”, dok je ujedinjenje sa njom je “Istinska Stvarnost”. Žudeći da dosegne Istinsku Stvarnost, leptirica se baca u plamen i nikada više ne priča i ne

vraća se vanjskome obliku, stvorenim bićima.

Tako je leptirica za skoro sve pjesnike perzijsko-turske, i indo-islamske tradicije, postala simbolom ljudskoga duha, koje želi da se sjedini sa Božanskim Voljenim. To je doista odgovarajući simbol, budući da je leptirica simbol duha i kod Grka. Jedan indijski pjesnik je u osamnaestom stoljeću napisao:

*Ljubavo je potpuna u srcu iskrenoga Asika
Leptiricu ne mora niko naučiti kako
će izgorjeti.*

Pjesnik Ikbāl, koji je volio upotrebljavati tradicionalne simbole sa novim značenjima, uporedio je leptiricu i moljca. Siroti moljac ima mnogo znanja: u starim al-Farabijevim i Ibn Sinaovim rukopisima napravio je gnijezdo, ali nikada nije iskusio vatru ljubavi. Međutim, "upola izgorjela leptirica" uči sirotoga moljca, pasioniranog čitatelja, kako da se baci u plamen, i potom svojom smrću stekne vječni život.

Uprkos tome svemu, Ikbāl u leptirici ne vidi idealno biće. On preferira krijesnicu, koja odašilje svjetlo i ne treba joj vanjska svjetlost kao što ona treba leptirici. Krijesnica je poput Božijeg evlije koji u srcu nosi Božansku vatru. Kada sebi predočimo prizor hiljada krijesnica koje su prethodnih godina ispunjavale ulice Lahorea duž kanala, saznajemo da je Ikbāl, koji je živio u tom gradu, nadahnuo taj prizor da izabere od svih insekata samo krijesnicu.

Što se tiče krokodila, istočnjačke priče govore da on obitava u vatri, i uživa u njezinoj vrelini. Čudno je to da se krokodil smatra jednom od ptica "Simurga" a ne gmazom – štaviše, pjesnici na indijskom potkontinentu, poput Mirze Ghaliba (umro 1869./1285.) čak pjevaju o njegovome peru!

Niti jedan drugi gmaz se skoro nikako ne spominje. Na primjer, samo u Mesneviji Dželaluddina Rumija i u narodnoj poeziji Sinda pronašla sam žabe. Međutim, zmija se spominje u Časnome Kur'anu: zar se štap čarobnjaka nije pretvorio u zmije koje je

Musaov štap progutao i od njih nije ostalo ništa? Narodne priče također spominju da je Iblis ušao u Džennet prerušen u lik zmijice koju je unio paun. Zbog toga se zmije smatraju, kao što je slučaj i u zapadnoj tradiciji, oličenjem zla.

S druge strane, gušteri se uvijek smatraju dobrim stvorenjima. Legenda kaže da je zeleni gušter priznao Poslanika i donio blagoslov na njega, te su stoga gušteri na svahili jeziku prozvani "mjusi mu'mini" – vjerujućim gušterima. Samo se crni gušter vidi negativno, a što se tiče zelenoga, on ima pozitivnu vrijednost u narodnim pričama.

Ma koliko se insekti i stvorenja poput njih često spominjala u književnosti, ipak su pjesnici i mislioci najviše voljeli ptice. Već smo spomenuli koncept ptice-duha, što nije nova ideja budući da je poznata još od davnina i očito je poznata brojnim religijskim tradicijama. U suri Mravi (al-Naml) Uzvišeni Allah je obdario Sulejmana a.s. poznavanjem jezika ptica ili "Mantīq al-ṭayra": "I Sulejman naslijedi Davuda i reče: "O ljudi! Podučeni smo zboru ptica i dato nam je još svačega! To je blagodat doista očita!" (Sura Mravi, ajet 16). Feriduddin al-Attar je kasnije posudio izraz "zbor ptica" u svojoj vještoj alegoriji putovanja ptica. Moguće je da je al-Attar bio manje ili više pod utjecajem al-Gazalijeve risale o pticama: "Risālah al-Ṭayr". Jedan od al-Gazalijevih savremenika je iskoristio ideju o ptici-duhu, međutim, na drugačiji način. To je bio pjesnik i sufija Abd al-Madžd al-Madždūd al-Sanāi (umro 1211./525.) poznat po tome što je napisao prvu mesneviju na perzijskom jeziku o vjerskim temama: "Vrt istine" (Hadiqat al-ḥaḳīqa). Ovu mesneviju napisao je u Gazni koja se danas nalazi u Afganistanu. Al-Sanāi je napisao i jednu dugu kasidu pod naslovom "Slavljenje ptica" (Tasbiḥ al-Ṭuyūr), u kojoj je "preveo" različite glasove ptica u ljudske iskaze. Ta kasida zaslužuje jednu pomnu studiju stručnjaka filologa – ornitologa. Čak i samo površinsko čitanje te teške kaside pokazuje koju važnost ptice

imaju u vjerskom predočavanju svijeta kod perzijskih pisaca. Ta važnost je razumljiva, jer se u Časnome Kur'anu spominju ptice među stvorenjima koja slave Boga: "Zar ne vidiš da Allaha slave svi koji su na nebesima i na Zemlji i ptice krila raširenih! Svi oni znaju kako da Ga zazivaju i kako da ga slave. Allah sve zna šta oni čine." (Sura Svjetlost, ajet 41). A u suri al-An'ām (Stoka) ptice su uspoređene sa ljudima: "Sva živa bića po Zemlji što hode i sve ptice što na krilima svojim lete zajednice su, svjetovi kao i vi što ste! A u Knjizi Mi ništa nismo zanemarili, i svi oni će se potom pred Gospodarom svojim skupiti! (sura al-An'ām, ajet 38). Ovo se slaže sa idejom ptice-duše koja je zatvorena u tijelu kao što je ptica zarobljena u kavezu. Baš kao što je dobro djelo osloboditi pticu iz okova kaveza, tako i duša čeka onaj sretni trenutak u kojem će se osloboditi iz tjelesnog zatvora. Jedna sjajna kasida iz srednjega vijeka često se navodi u arapskim vjerskim knjigama:

*Reci braći kad me mrtvoga ugledaju
Nije ovo mrtvac, tako mi Boga!
Ja sam vrabac, a ovo je moj kavez
Pobjegoh iz njega, i sad je prazan...*

Djeca vole da se igraju sa pticama koje ulove i stavljaju u kaveze. Čini se da ona loše postupaju prema njima (kako smo vidjeli u priči o al-Zamahšeriju) pa je jedno od čestih poređenja ono o ptici koja je pala u ruke djeteta, koje sa njom loše postupuje i ne obraća pažnju na njezina osjećanja.

Za neke ptice postoji posebno mjesto u književnosti. Tako slavuj ima istaknuto mjesto u perzijskoj i turskoj tradiciji, kao i u ranijoj evropskoj poeziji. Neke od najljepših kasida su one koje je napisao srednjovjekovni turski pjesnik Junus Emre (umro 1230./720.) u kojima opisuje slavuja i njegove žalopojke. Refren u kasidi je sljedeći:

Čemu naricanje ej bulbule!

Slavuj je najbolji simbol duše, otjelovljenje čežnje i vječne ljubavi. Ljubavne kaside u perzijskoj ili

turskoj poeziji skoro uvijek koriste “ružu” (vječnu ljubav) i “slavuja”. Ovoj kombinaciji ruže i slavuja pomogla je i glasovna podudarnost ova dva izraza (u turskom jeziku *gül* (ružica) i *bülbul*). Međutim, perzijski pjesnici su otišli još dalje, i zamišljali da je pupoljak ruže srce uplakanog slavuja:

Pupoljče, jesi li ti srce uplakanog bulbula?

Može li čovjek opisati sjajnu ljepotu koju ruža ima? Dželaluddin Rumi smatra da je to nemoguće. Opis je nemoćan pred Božanskom Ljepotom. Stoga se moramo zadovoljiti opisom slavujeve vječne čežnje:

*Tako mi Boga, nije tvoje da govoriš o ruži,
Dovoljno ti je da pričaš o bulbulu koji
plače zbog rastanka od ruže!*

Čini se skoro logičnim – barem što se poezije tiče – da su kapljice rose koje su zabljesnule na listovima drveta u rano jutro, poput “slavujevih suza”, slavuja koji bez prestanka pjeva iz teške čežnje, lijući suze, na kraju još jedne noći koju je proveo bez nade.

Slavuj je ašik, i zbog toga je omiljena ptica ljubavnika iz svih dijelova svijeta. Jedno od njegovih imena na perzijskom riječ je “hezār”, koja može značiti broj “hiljadu”, jer se ljubavne pjesme koje slavuj pjeva hiljadama puta odjekuju pred ružom od stotinu latica.

Postoji još ptica koje imaju umiljan glas, ali se u književnosti manje spominju. Jedna od njih je kos, koji je neke pisce podsjetio na propovjednika koji recitira riječi pobožnosti i bogobožnosti sa minbere, a ta minbera je drvo.

U arapskoj i perzijskoj tradiciji postoje brojna imena za sokola. Postoje brojne aluzije na poduku i uvježbavanja te ponosne ptice. Sokolarenje je još uvijek jedan od popularnih hobija na Bliskom Istoku. Ne zaboravimo da je jedna od najvažnijih evropskih knjiga iz Srednjega vijeka ukrašena rasprava o “Umjetnosti lova sa sokolima” koju je sastavio njemački vladar Frederic II, koji je živio na Siciliji i proslavio se prisnim vezama sa muslimanima i ljubavi prema islamskoj kulturi. Soko je jedna od

omiljenih ptica u sufijskim knjigama na perzijskom jeziku. Neki pjesnici spominju, kao lijepu jezičku igru, da je soko, koji se na perzijskom jeziku naziva “bāz”, prozvan tako jer se “vraća” svome prvom vlasniku, “bāz ayad”. Ideja vjerne ptice koja stalno žudi da se vrati u ruke svoga gospodara, formira osnovu pjesničke slike koja se tka oko sokolova. Soko je kod sufija duša, utjelovljenje “duše sklone zlu” (*al-nafs al-ammāra*) koja se može dugotrajnom i mučnom vježbom preobraziti u “zadovoljnu dušu” (*al-nafs al-muṭma’inna*), koja se potom poziva na povratak svome Gospodaru, kao što kažu ajeti sure al-Fedžr: “O, ti dušo smirena, vrati se svome Gospodaru zadovoljna, a i On zadovoljan s tobom” (ajeti 27 i 28). Soko, kao ptica-duša, postao je predmetom brojnih priča i pripovijesti, a posebno pripovijesti Šihāb al-Dīna al-Suhrawardīja, šejha iluminacije. Priče o sokolovima se nalaze u čitavoj al-Attarovo poeziji, a u djelima Dželaluddina Rumija (umro 1273./672.) nalaze se neke od najljepših priča o sokolovima, među kojima je i potresna priča o snažnom sokolu bijele boje koji je pao u ruke sijedoj starici koja nije znala njegovu vrijednost. Potrgala mu je krila i kandže, i pokušala da ga natjera da popije čorbu sa rezancima! Kada je odbio da to uradi, izlila mu je tu vrelu čorbu na glavu, na što se on sjetio svoga starog osjećajnog gospodara, za kojim je počeo još više čežnuti. To je lijepa alegorija o duši koja pada u materijalni svijet, u kojem niko ne zna koliko ona vrijedi, i gdje mora patiti zbog onih koji sa njom materijalistički postupaju.

Pjesnik Muhammed Iqbal bio je jedan od onih koji su se najviše divili sokolu kao simbolu istinskoga vjernika. Njegova poezija, bilo na perzijskom ili na urdu jeziku, puna je aluzija na priče o sokolu, kao potpunom simbolu vjernika koji nije zadovoljan sa malim ulovom, već uvijek žudi ka “Allahu i Njegovim melekima”, odnosno, ima najveći cilj pred sobom. (Treba spomenuti rasprostranjenost umjetničkih slika u

Pakistanu danas na kojima se nalazi soko koji se vinuo u nebesko okrilje. Štaviše, proširila se i prodaja prepariranih sokolova koji se čuvaju kao suvenir). Ali Dželaluddin Rumi je u sokolu vidio i jednu drugu stranu, a to je ljubav, najveća snaga u svemiru, koja može da liči na sokola koji odjednom uhvati čovjeka i odnese ga ka novim obzorjima, u svijet vječne duše.

Ipak, postoje i druga tumačenja o odnosu sokola prema životu i postojanju. Damirī prenosi priču koju je stoljećima prije napisao al-Attar u stihovima, u kojoj je soko optužio kokoš da je nezahvalna. Ljudi uvijek paze kokoši, daju im hranu i brinu se o njima, ali usprkos tome, kokoš se stalno drži podaleko od svojih gospodara. Što se sokola tiče, koliko god da je ponosan i gord, vraća se svome gospodaru premda trpi tegobu dresure i lova plijena. Ali kokoška odgovara jednostavnim pitanjem: “Jesi li ti makar jednom otišao na trg gdje su kokoši okačene naopako u mesari?”

Sada je došao red na kokoš. Kokoš sigurno nije romantična ptica, ali je ipak bila izvor nadahnuća za neke pisce. Štaviše, mjesto pijetla je uzdignuto na mjesto nebeskoga stvorenja. U jednoj narodnoj priči stoji da jedan bijeli pijetao živi u raji, i kada zakukuriče, sva stvorenja, osim čovjeka, znaju da je sat ustajanja došao. Pijetlov nadimak je “Abū Yaqzān” zbog toga što ima ulogu žive budilice koja budi spavače. Zbog toga se za pijetla kaže da je neprijatelj ljubavnika, zato što njegovo kukurikanje prekida san zaljubljenih i upozorava ih da je došlo vrijeme rastanka. Otuda i minijature, posebno u mogulskim rukopisima, koje predstavljaju zaljubljenog koji pokušava da ubije pijetla, zato što ga on okrutno rastavlja od drage. U jednoj drugoj priči stoji da je mogulski imperator Humayun (vladao od 1530./936. do 1556./942.) stavio pijetla u sobu posluge da bi ih budio na sabah.

Pijetao, kao i većina drugih u životinjskom carstvu, ima lošu stranu. On se smatra nemoralnim i ogreznim u tjelesnim užicima, stalno proganja kokoš, i ne poznaje puta ka vjernosti.

Zbog toga su drevni perzijski pjesnici sastavljali stihove u kojima ismijavaju nevjernog pijetla koji čini brojne prijestupe da bi sudbina završila s njim tako da je zaklan i pojeden.

Još jednoj ptici se život veže za selo, a to je roda (laqlaq). Muslimani smatraju da je roda pobožna, odjevna u bijelo poput hadžije, i ustrajna u ponavljanju šehadeta: "al-Mulk lak al-ḥamd lak al-'izz lak". Tako dokazuje da je istinski hadžija: pa zar roda ne putuje svake godine iz svoje zemlje u Mekku? Zar obično ne živi na munari? (Na Zapadu roda često pravi gnijezdo u zvonnicima crkvi). Muhammad 'Awfi (umro 1232./630.), u svojoj antologiji drevne perzijske poezije, navodi "Rodinu kasidu" (Qasīdat-i Laklak):

*Roda stalno dolazi za Nawrouz sa
dobrim vijestima
Roda unosi sreću u naša tužna srca
s vijestima koje donosi...*

Roda se često vraća u martu u sjeverne krajeve, ili u vrijeme oko praznika Nawrouza (perzijske nove godine) u proljeće. Taj je njezin običaj nadahnio ovu poslovicu "Od njega bježe neprijatelji kao što roda bježi od jesenjega vjetra." Međutim, narodne pripovijetke u gradu Erbilu, na sjeveru Iraka, smatraju rodu pticom koja je ogrezla u hedonizmu: Roda je zapravo bila čovjek koji je od svoje služavke tražio da se penje i spušta sa stepenica bez donjeg veša, i gledao je "stvari koje nije dozvoljeno gledati", smijući se, pa ga je Bog pretvorio u rodu čiji krik je odjek njegovog pokvarenog smijeha.

Dok je slavuj bio omiljena ptica perzijskih pjesnika, arapska tradicija se proslavila spominjanjem goluba. Naricanje goluba drevne arapske pjesnike podsjetilo je na njihovu vlastitu tugu; kao da je golub prevodio njihov usamljeni plač u svoj jezik. Gukanje goluba ujutro uvijek je bila jedna od omiljenih tema gdje god se pisala arapska poezija. Štaviše, golub grivnjaš je postao simbol duboke ljubavi: lanac crnog perja oko vrata (ṭawq al-ḥamāma) simbol je veze iskrenosti i ljubavi. Zbog toga

je Ali ibn Ahmad, ibn Hazm (umro 1064./456.) za naslov svoje sjajne knjige o uzrskoj ljubavi uzeo: "Golubičinu ogrlicu" (*Ṭawq al-ḥamāma*).

S praktične strane, golub je ptica koja prenosi pisma. Takav transport bio je najbolje sredstvo za prenošenje pisama na udaljena mjesta. Pisma su pisana na veoma tankom listu i stavljana u valjak od tankog srebra koji se vezao ispod krila goluba. Iz ove prakse, muslimani su koristili goluba kao pticu koja prenosi pisma ljubavi i čežnje voljenome u dalekoj zemlji. Golubovo gukanje Perzijanci su protumačili kao "Kū Kū" što na perzijskom znači Gdje? Gdje? Gdje je voljeni?.

U današnje vrijeme, perzijski i indo-perzijski pjesnici čak porede sivog goluba, koji leti oko čempresa, sa leptiricama koje izgore do pepela zbog plamena svijeće (poređenje svijeće sa čempresom dobro je poznato, jer su njihove tanke figure slične).

Ne treba zaboraviti ni perzijski izraz "kebūter-e ḥarām" o golubu u haremu Časne Mekke, gdje nije dozvoljeno ubistvo ili povređivanje bilo koje životinje. U Časnoj Mekki ima mnogo golubova. Voljeni o svome srcu razmišlja, i leti poput ptice ka njemu, da ostane tamo poput goluba koji sretno i spokojno živi u haremu Mekke.

Sa goluba dolazimo do jedne druge ptice, a to je patka. Patka se spominje u nekim rijetkim poslovicama u sufijskoj poeziji gdje se poredi sa čovjekom, ili, bolje rečeno, čovjek se poredi sa patkom. Zar čovjek nije jedno čudno stvorenje koje živi poput patke, pola u vodi, a pola na suhom? Tako su ljudi vezani materijalno za zemlju, ali mogu otkriti beskrajni okean duhovnoga svijeta.

Što se tiče guske, ona se ne spominje nikako u poeziji visokoga stila, ali narodna poezija daje primjer guske u brojnim poređenjima. Guska na indijskom poluotoku, suprotnost je plemenitom labudu, koji može hvatati bisere iz dubina mora. Riječ ḥāns, koja se obično prevodi kao "labud" može tako da označava krupnu grandioznu gusku, što je slučaj u

narodnoj indijskoj tradiciji, gdje ova ptica ima važnu ulogu. Što se tiče turske tradicije, susrećemo gusku u jednoj drugačijoj formi. Turski sufijski Kajgusuz Abdal (umro 1415./818.) iz petnaestog stoljeća sastavio je jednu neobičnu pjesmu koja govori o njegovim avanturama sa guskom inadžijkom. Tu je gusku kupio od jedne starice (koja je uvijek simbol za materijalni svijet u poeziji) i pokušao je skuhati, ali nakon svakog bejta slijedi refren:

*Kubao sam je četrdeset dana ali još
uvijek je sirova!*

Ne može se pobijediti nefs, duša dunjaluka, pa čak ni nakon osame od 40 dana, nakon povlačenja iz materijalnog svijeta četrdeset punih dana.

Ako je guska općenito lijeno i uporno stvorenje, onda je sova oštra i zlokobna ptica. Ona živi u ruševinama, prema onome što nam spominje Ilyas ibn Yusuf Niẓāmī (umro 1217./613.) u svojoj izvrsnoj epskoj pjesmi: *Haft paykar* "Sedam slika" ili "Ljepotice". Jedna od najpoznatijih Niẓāmījevih priča je ona koja govori o susretu između dvije sove koje pripremaju svoju djecu za brak: Mladoženjin otac je obećao da mehr bude veliki broj ruševina, pod uvjetom da sadašnji kralj ostane na vlasti, jer je sigurno da će zemlja pod njegovom vladavinom postati harabatija. Ovaj oštri prizor kritike vlasti onih koji blagodati svoje zemlje dovode do propasti susrećemo u brojnim rukopisima Niẓāmījeve poezije. Zle strane sove su očite iz naslova romana Sadika Hidayata (umro 1951./1371.) "*Būf-i Kūr*" ili "Slijepa sova" i to je jedan od prvih romana koji su napisani na perzijskom jeziku u savremenom Iranu a koji je stekao svjetsku slavu.

Gavran je još jedna od drugih omraženih ptica. Zar nije gavran bio taj koji je pomogao Kabilu da zakopa svoga brata Habila, i tako se povezao sa smrću? "I Allah posla jednog gavrana da po zemlji kopa, da mu pokaže kako da zakopa lijes brata svoga! I on povika: "Teško meni, zar ne mogu ja da poput ovoga gavrana

zakopam lijes svoga brata?!” I on se pokaja.” (Sura al-Ma’ida, 31. Ajet). Gavran je ptica koja se pojavljuje u zimu, posebno u sjevernim područjima islamskoga svijeta, od Turske do Irana i Srednje Azije. Arapi opisuju gavrana kao “ghurāb al-bayn” (gavran odvajanja), a gavran se kod perzijskih pjesnika pojavljuje kao vjesnik smrti lijepog cvijeća i početka zimskih mjeseci koji će dugo trajati. Gavran se također umišljeno šeće, kao da je propovjednik koji nosi crni plašt, ne voli lijepe pjesme koje pjevaju ptice ljeta, i ne pridaje ljepoti ni najmanje pažnje. Gavran ne zna koliko je ružan, kako i sam Rumi kaže:

*Da gavran zna koliko je ružan, istopio bi
i se od tuge poput snijega!*

Suprotno od te ružne slike gavrana, vrana se u Sindu smatra izaslanikom ljubavnika. Djevojke koje su se zaljubile prizivaju te tamnosive ptice koje su rasprostranjene u Karačiju i drugim dijelovima doline Sinda:

*Kāng kornišūn kare...
O vrano, pristojno se pokloni (pred
voljenim)...*

To je ono što u brojnim narodnim pjesmama iz Sinda pjeva heroína, a u pjesmi *Risalo*, izvrsnog sindskog pjesnika Šaha ‘Abd al-Laṭīfa (umro 1752./1165.), heroína poziva vrane da pojedu njezino tijelo dok je na putu ka voljenom. Ona se nada da će joj vrane doći sa vijestima o voljenom a ona će im zauzvat dati svoje tijelo da ga pojedu, pod uvjetom da joj ne pojedu oči, jer su oči vidjele voljenog. Ovako oštre slike se ponavljaju u književnosti Sinda, samo što bi djevojke u tim pjesmama više voljele da zavežu konac od zlata oko krila vrane, ukoliko im donese dobre vijesti od voljenog za kojim izgaraju.

Hudhud se spominje u Kur’anu kao što se spominje i gavran (iako se hudhud spominje povoljnije). Hudhudu je dat nadimak “Abū al-aḥbār” – “Otac vijesti”. On je bio izaslanik između Sulejmana a.s. i kraljice od Sabe, i zbog toga je on ptica-izaslanik kojoj nema premca u toj ulozi. Čini se da mu je lijepi oblik njegove krune koja mu krase glavu dao

posebno mjesto među pticama. Štaviše, čak i njegovo ime na arapskom jeziku, “hudhud”, postalo je dijelom njemačke pjesničke tradicije. Goethe ga koristi u svome djelu “Istočni divan zapadnoga autora”. Posebna je uloga hudhuda u Attarovoju kasidi “Govor ptica”: kada ptice obavljaju rituale hadždža, i žele izabrati kralja među sobom, susreću hudhuda koji ih vodi ka kralju ptica Simurghu koji im pripovijeda priče da bi ih naučio. Međutim, za one koje ne zanima vjerska ili sufijske strana, hudhud je prljavo i smrdljivo stvorenje koje se hrani živim crvima. Pjesnici pjevaju o umišljenima, onima koji se ponose bogatstvom, ljepotom ili krunama na glavama, govoreći da su poput hudhuda na čijoj je glavi kruna, a koji je ipak prljav i smrdljiv, dok lijepi i korisni soko nije nimalo nakićen.

Noj je jedna od ptica koja uvijek privlači pažnju. Nije ptica, a nije ni tovarna životinja. Ime koje se noju daje u turskom i perzijskom ukazuje na njegovo čudno ponašanje. Na perzijskom se noj zove “shuturmurgh”, a na turskom “deve kuşu”, a što znači “ptica-deva” jer ako zatražite od noja da poleti, odgovorit će: “Zar ne vidiš da sam deva?” A ako od njega zatražiš da ponese tovar poput drugih tovarnih životinja, odgovorit će: “Ne – zar ne vidiš da sam jedna od ptica?”. Tako je noj u književnosti kasnijega perioda primjer oportuniste, koji zapravo ne želi da obavlja ikakav koristan posao. Ovu pticu-devu okružuju brojne čudne hikaje: poznato je da jede sve što mu se nađe na putu, pa stoga nije teško povjerovati da je progutao žeravicu, ili da je žeravica zapravo jedina njegova hrana.

Malo je onih koji smatraju da je glas papagaja lijep, ali on se u perzijskoj tradiciji naziva “Onaj koji žvače šećer” jer može da nauči da govori. Pretpostavljalo se da papagaj uči govor gledajući u ogledalo ispred kojeg sjedi osoba koja sporo govori, i tako se papagaj vidi u ogledalu, dok šuteći sluša čovjeka koji govori, uvjeren da je papagaj kojeg vidi ispred sebe u ogledalu onaj koji izgovara te zvukove, i oponaša ga. Sufije smatraju

da se to može protumačiti kao čovjekovo stanje. Papagaj oponaša glas svoga gospodara, a potom barem uči nešto duhovne mudrosti, iako ne prima izravno nadahnuće, već samo ponavlja ono što čuje.

Papagaj je indijska ptica. Brojne priče koje se pripovijedaju o papagaju potvrđuju tu vezu. Priča Dželaluddina Rumija “Trgovac i papagaj” govori o trgovcu koji odlazi u Indiju, i obećava prije putovanja da će se vratiti sa mnoštvom poklona za sve svoje ukućane, pa i za sluge i životinje. Papagaj je od trgovca zatražio da njegovo stanje opiše rođacima – papagajima u Indiji, o zatočeništvu u kavezu iz kojeg čezne za slobodom i za društvom svojih drugara. Kada je trgovac stigao u Indiju održao je svoje obećanje, i ispričao papagajima, njegovim zemljacima, o zatočenom rođaku. U tom trenutku jedan od tih papagaja pao je sa grane drveta na kojem je stajao i činio se kao da je mrtav. Kada se trgovac vratio sa svoga puta, skupio je hrabrost da ispriča papagaju tu tužnu priču. Kada ju je papagaj čuo dok je bio u kavezu, mrtav je i on pao, a trgovca je obuzela teška tuga zbog onoga što se desilo, pa ga je iznio iz kaveza. I gle čuda! Na najbližu granu poleti papagaj za kojeg se mislilo da je u raljama smrti. Njegov gospodar shvati lekciju: papagaj je shvatio poruku koju mu je poslao slobodni rođak iz Indije. Ta poruka glasi: “Umri da bi oživio”.

Tako je papagaj postao mudri učitelj i često ga pronalazimo u književnosti kako predvodi ovaj krug mudrih učitelja. To je možda poteklo iz indijske tradicije. Sanskriptske priče o mudrom papagaju bile su nadaleko poznate. Šejh Diya’ al-Din Nakhshabī (umro 1350./750.) ispričao ju je na perzijskom jeziku u djelu “Ṭūṭīnamah” ili “Knjiga o papagaju”, koja je ukrašena slikama u petnaestom stoljeću i kasnije. U tim i drugim sličnim pričama papagaj se čini mizoginim, jer ometa mladu ženu svoga gospodara da se susretne sa svojim ljubavnikom dok muža nema, a mužu prenosi priču o susretu koji se nije desio, da bi muž

potom ubio svoju ženu kao kaznu. Papagaji u narodnim indijskim pričama često imaju ulogu smrknutog starog učitelja. Ipak, papagaj može imati ulogu misionara, kako vidimo u epskoj pjesmi čije porijeklo seže do Gudžarata iz petnaestog ili šesnaestog stoljeća, a to je "Huĵjat al-Hind", u kojoj mudri papagaj poziva plemenitu indijsku princezu u islam i podučava je brojnim stvarima, između ostalog i poznatoj sufijskoj knjizi, čuvenoga Nedžmuddina Razija, poznatoga kao Dāya (umro 1206./654.) "*Mirsād al-ibād*", koju je napisao u trinaestom stoljeću. Papagaj je u ovoj priči manje ženomrzac nego u drugima. Veza između papagaja, slatkog govora i ogleдалa još uvijek je jedno od poređenja i metafora koje koriste pjesnici. U tome prednjači jedan perzijski pjesnik iz šesnaestog stoljeća, koji kaže da njegova voljena ima tako ružičaste obraze da kada pogleda u ogleдалo, ogleдалo se ispuni ružama. Tako i kada se bilo koji papagaj zagleda u ogleдалo, preobraća se u bulbula.

Što se tiče pauna, on je jedna druga ptica čija se priča veže za Indiju. Jedna poznata poslovice veli: "Ko želi pauna, mora pretrpjeti muke putovanja u zemlju Hinda". Vijesti o ovoj lijepoj ptici su različite. U nekim narodnim pričama paun je sa Iblisom došao u edenski raj. Kada se Iblis prurušio u lik zmijice, nije mu bilo teško da uđe u Džennet pod paunovim krilom. Tako paun ima najgoru ulogu u prvim danima ljudskoga roda. Usprkos tome, uživa takvu izvanrednu ljepotu da se njegovo perje koristilo kao označitelj u vrijednim primjercima Časnoga Kur'ana. Međutim, čini se da paun nije umišljen. Rumi pripovijeda potresnu priču o paunu koji je viđen kako trga svoja pera zato što su ona uzrok što ga ljudi muče. Izvor ljudske pohlepe je paunova ljepota i zbog toga paun više voli da živi kao jadno stvorenje koje je lišeno ukrasa nego li da pati zbog svoje vanjske ljepote.

*Činim se lijep u očima drugih
Dok razmišljam o svojoj skrivenoj sramoti
Svi hvale ljupkost pauna i njegove boje
Dok se on stidi svojih ružnih nogu.*

Čini se da paunovo perje posjeduje opčinjavajuću izvrsnu ljepotu, ali njegov glas i stopala su postala poslovična po ružnoći. Sjećam se jednog starog anadolskog seljaka koji je ugledao pauna kako širi svoje perje u jednom zoološkom vrtu u Ankari, pa nije mogao zaustaviti povike "Subhanallah, slava neka je Stvoritelju!". Činilo se kao da je bio u svijetu snova.

Paun, uza svu ljepotu koju uživa i koja obuzima srca, stvarna je ptica, a ne imaginarno stvorenje, uglavnom omiljena posebno u Indiji i Pakistanu.

Međutim, postoji jedna druga pjesma koja se nalazi samo u svijetu priča. To je "humā", velika ptica koja ima čarobne osobine, jer svako ko stane pod njezino krilo postane kraljem. Zbog toga je ova ptica postala simbolom duhovne i svjetovne snage. Neki pisci su tu čudnu osobinu pripisivali tome što humā živi samo od kostiju, i ne škodi niti jednom od živih stvorenja, te provodi svoje dane potpuno skromno. Zbog toga može steći duhovnu energiju.

Možemo na neke načine usporediti humu sa simurghom ili ankom u arapskoj tradiciji. Anka je čudna ptica dugoga vrata koja se spominje u brojnim djelima, a tako i u sufijskoj spomenici Ibn Arebija (umro 1165./638.) "Čudnovata Anka". Simurgh ima veoma važno mjesto u perzijskoj tradiciji. U narodnom epu Irana, Firdusijevoj "Šahnami" (umro 1020./410.) ili "Knjizi kraljeva" Simurg spašava junaka "Zāla" kojeg je otac odbacio. Simurg uzima to dijete i odgaja ga sa svojim mladuncima. U ovoj priči nam se ukazuje najveća sličnost između Simurga i Anke, ili drugim riječima, njihova jednakost, jer je anka ili ptica dugačkog vrata žensko, a i Simurg također, u svojoj ulozi brižne majke.

Čini se da je ova ideja da je Simurg ženskoga roda bila donekle zanemarena, i koliko znam u kasnijim pričama nema pokazatelja o ženskim osobinama Simurga. Priče govore o tome da je jedno Simurgovo pero palo u Kinu, i bilo izvor nadahnuća umjetnicima za najljepše umjetničke slike. Kina je zemlja koja se proslavila

umjetnošću crtanja i bojenja u islamskoj tradiciji. Zajedno sa crtanjem, nekoliko drugih vrsta umjetnosti se pojavilo zahvaljujući tom čudesnom peru. Attar kaže: "Na ovo se mislilo časnim poslaničkim hadisom – *Traži znanje pa makar i u Kini.*"

Simurg u Attarovim djelima ima najvažniju i najuzvišeniju ulogu – postao je simbolom Božanskog Pristupa kojeg susreće trideset ptica na kraju dugog tegobnog puta. One otkrivaju svoju istovjetnost sa Simurgom: Pojedinačne duše otkrivaju svoju Božansku Suštinu.

Naposlijetku susrećemo još jedno krilato biće, koje zapravo zaslužuje da ga svrstamo sa sisarima, a to je šišmiš. Šišmiš je obično na lošem glasu jer nije ptica a ni sisar. Ima krila ali ne polaže jaje poput ptice, već rađa i pojavljuje se samo navečer, udaljavajući se od sunca i njegovih zraka. Tako se jadni šišmiš pretvorio u stvorenje koje ljudi mrze, ili ga se barem boje. Usprkos tome što je opis šišmiša iz Nehdž al-Balage dosta pozitivan, satirični pisac Muhammad ibn Muhriz al-Wahrānī (umro 1179./575.) u jednoj od svojih šaljivih "manāmāta" daje odvratnu impresiju tog jadnog stvorenja. Kralj životinja je navodno tražio izdavanje fetve o ubijanju šišmiša.

Šišmiš je u većini tradicionalnih priča jedno od stvorenja tame, ali uprkos tome neki su ga perzijski pisci izjednačili sa bićem koje je stvorio Isa a.s. kao "nešto na ptičiju priliku", kako glasi u suri Ali Imran "I poslanikom će ga poslati potomcima Israilovim: "Evo, ja vam zbilja donosim znak od Gospodara vašega, oblikovat ću vam od ilovače nešto na ptičiju priliku, i u to puhnut ću, pa će ptica to biti Allahovom dozvolom! I iscjeljivat ću slijepca od rođenja, i gubavog, i oživljavat ću mrtve dozvolom Allahovom! I obavijestit ću vas o tome šta ćete jesti, i šta u zalihama u kućama svojim čuvati – u tome je doista vama znak ako ste vjernici! –" (ajet 49). Zar nije šišmiš "nešto na ptičiju priliku" a ne prava ptica? Ovo kažu neki perzijski pisci o šišmišu. Uprkos tome što su pisci uglavnom

govorili o šišmišovom povlačenju od sunca, Attar u tome prezrenome biću vidi težnju za suncem, jer je duhovno sunce skriveno od onih koji žive u svjetlu blistavoga dana. Attar smatra da šišmiš traga za suncem usred noći, traga za svjetlošću koja se može naći samo u svijetu duše, i zbog toga postaje, prema nekim piscima, usamljeni tragač za istinom i svjetlošću.

A šta je sa četveronošcima? Tovarnim životinjama, ostrim lavovima, brzim konjima i velikim slonovima? Neki se spominju u Časnome Kur'anu: "I kada se saberu životinje divlje" (Sura al-Takwīr, ajet 5). Kao i ostale životinje, i one imaju važno mjesto u životima ljudi i u pjesničkim slikama. Pripovijeda se da je Poslanik s.a.v.s. podsticao muslimane da lijepo postupaju prema mačkama, pa i ako ta predaja nije jedan od autentičnih hadisa, ipak govori o ljubavi muslimana prema mačkama. Stvar je u tome da je, kao što kaže Damīrī, "Mačka skromna životinja nježnoga srca". Uz to što je čista, njezina pljuvačka ne prlja, voda koju pije čista je za abdest. Primjećujemo da mačka brižljivo zakopava onu prljavštinu koja izađe iz nje, čime daje primjer za ljude, koji se moraju truditi da sakriju svoja zla djela i misli. Jedna od najraširenijih narodnih priča u prvim danima islama je ta da Poslanik nije želio uznemiriti svoju mačku, koja je spavala na rubu njegove odjeće, pa umjesto da je probudi kada ustane na namaz, odrezao je taj rub da bi mačka mogla nastaviti spavati na njemu, a da on može ustati. Na ovu priču nailazimo u knjigama evropskih priča o islamu, a takva djela rijetko sadrže pohvalu Poslaniku. Tako se u njemačkoj književnosti nalazi predaja o tome da je Poslanik volio pomilovati svoju mačku. Goethe je u svome "Divanu" pisao o životinjama koje će ući u Džennet, i spomenuo i mačku jer je ona: "Životinja koju je Allah blagoslovio, a Poslanik pomilovao."

Veliki sufija Dželaluddin Rumi pripovijeda jednu drugu priču o važnoj ulozi mačke u životu Poslanika. Jednoga dana Poslaniku je došla zmija da zatraži nešto hrane i savila se oko

Njegovoga struka sa namjerom da ga ujede. U tom trenutku prolazio je Abu Hurejre i otvorio svoju torbu, iz koje je iskočila hrabra mačka koja se bacila braneći Poslanika da ubije zmiju. Poslanik ju je pomilovao po čelu i stoga na čelu svake mačke vidimo četiri linije, otiske Poslanikovih blagoslovljenih prstiju. Tako je Poslanik pomilovao mačku i po leđima, i zbog toga ona nikada ne pada na leđa, jer je Poslanik dodirnuo taj dio njezinoga tijela.

Jedna od najpotresnijih priča o mački u staroj arapskoj književnosti je priča o sufiji iz Bagdada, Abū Bakr al-Šibliju (umro 945./333.), koji je umro i kojeg je jedan od njegovih prijatelja vidio u snu. Kada je upitan o tome šta je Allah uradio sa njim, odgovorio je da mu je podareno da uđe u Džennet. Potom je Gospodar upitao al-Šibliju u snu da li zna razlog te blagodati, pa je al-Šibli nabrajao sve vjerske dužnosti koje je obavio: post, namaz, obredi hadža i davanje zekata, ali ništa od toga ga nije uvelo u Džennet. Naposljetku ga je Gospodar upitao: "Da li se sjećaš onoga hladnoga dana u Bagdadu kada je padao snijeg, a ti šetao omotan u ogrtač kada si ugledao malu mačku kako drhti od hladnoće, pa si je uzeo i stavio ispod toplog ogrtača? Zbog tog mačeta oprostili smo ti".

Jedna manje poznata priča je o muridima magrebskog sufijskog tarikata "heddava" za koje mačke imaju svetost, jer se smatraju braćom faqira koji žive od sadake. Oni sa tim mačkama postupaju sa potpunim poštovanjem, kako je objasnio René Brunel u svojoj studiji o heddavama.

Mnogi poznaju i stare priče o "mački i mišu". Jedan primjer je priča o ratu između mačaka i miševa, koja je bila poznata u starome Egiptu i pojavila se na skoro svim istočnim jezicima (a potom i na svim zapadnim). Na istoku se kasida "Mush u Gurba" (Mačka i miš) autora 'Ubaide Zekanija (umro 1371./772.) smatra najpoznatijim perzijskim primjerom. Jedna od naširoko poznatih priča je priča o prevrtljivoj mački koja je zavarala miševa, i o hrabrim miševima

koji su se udružili da bi se odbranili, a ponekada se pobjeda pripisivala miševima! Veza između mačke i miša je postala poslovična. Mačka koja obmanjuje slaboga miša često se u književnosti opisuje kao prljavi dvoličnjak. Bengalska poslovice kaže: "Nakon što je mačka pojela sedam miševa, otišla je na hadž" ili "otišla je na hadž dok joj je rep od miša još uvijek visio iz usta".

Ali ne smijemo zaboraviti priču o čovjeku koji je odveo svoju mačku u zemlju sa mnogo miševa, i bez ijedne mačke. Prodao ju je vladaru i postao bogataš, zato što je zemlju oslobodio miševa. Ta priča je poznata i u Engleskoj.

Iako se mačka ne spominje u Časnome Kur'anu, muslimani je vole. To je u potpunoj suprotnosti sa psom. Sura al-Kahf govori o sedmorici spavača i njihovome odanom psu, koji je raširio svoje šape na pragu "I pomislio bi da su oni budni, ali oni su spavali. Mi smo ih prevrtali sad na stranu desnu, sad na stranu lijevu! A pas njihov šapa prednjih pruženih na ulazu bi. Da si ih vidio, od njih bi se bježeći okrenuo i strahom bi zbog njih ispunjen bio." (Ajet 18). Ovaj pas je pronašao put do Goetheovog divana:

*Mali pas koji je vjerno pomagao snu
pećinskih spavača...*

Pas stanovnika pećine jedna je od životinja koje će ući u Džennet. Priče iz narodne tradicije zovu tog psa Qītmīr. Običaj je u Srednjoj Aziji da se riječ "Qītmīr" napiše na pisma ili slike koje imaju posebnu vrijednost – kao da će ih ono zaštititi.

Međutim, pas je u šerijatu prljava životinja, i sve što dotakne njegova pljuvačka, postaje nečistim. Pas treba boraviti izvan kuće, pa čak i u naše vrijeme gosti u islamskim zemljama izražavaju gađenje ako vide psa unutar kuće domaćina. Štaviše, postoje i oni koji smatraju da meleki ne ulaze u kuću u kojoj se nalazi pas ili slika.

Usprkos gađenju prema psećoj nečistoći, za sufije je pas primjer odanosti. On je najvjernija životinja: nikada se ne odvaja od svoga gospodara. Sufijske priče, a posebno

Attarove, obiluju pričama o psu koji se pretvara u učitelja osobe koja je umišljena. Njega će ta prezrena životinja naučiti odlikama upornosti, ustrajnosti, skromnosti i odanosti, dok provodi noći budan da bi čuvao kuću svoga gospodara. Književnost je poznavala temu psa i njegove odanosti od ranih vremena. U devetom stoljeću nove ere Muhammad ibn Khalaf al-Marzubān /umro 921./309.) napisao je poslanicu pod naslovom "Odluke psa nad mnogo onih koji nose odjeću". Ljubav prema psima koja je dobila posebno istaknuto mjesto u perzijskoj književnosti, možda potiče od ljubavi starih Perzijanaca prema psima. U zoroastrizmu psi su bili svete životinje, i možda su muslimanski autori iz Irana bili pod utjecajem tih starih mišljenja.

Povezanost psa i gospodara čini ga primjerom kojeg slijedi onaj koji voli i koji čini sve što želi voljeni. Pas je neodvojivi dio perzijskih ljubavnih pjesama. Divan Abdurrahmana Džamija iz Herata (umro 1495./900.) više od tri stotine puta spominje psa, i tada govori o odanome ašiku koji je odan poput psa svome gospodaru.

O odanosti psa govore imena poput Sag-i 'Ali ili Alijin Pas, kod šijija. Ne treba zaboraviti ni izraz Sag-i Leyla ili Lejlin Pas, koji se daje osobi koju istinski ne volimo ali koju moramo trpjeti jer je ona prijatelj ili rođak voljenoga. Postoji jedna priča o Medžnunu koji je viđen kako ljubi pseću šapu i kada su ga upitali zašto se tako čudno ponaša, odgovorio je: "Ovaj pas je prošao ulicom u kojoj živi Lejla".

Tako se čak i najprezrenije stvorenje može uzdići, i ma koliko da je pas prezren, sa njim moramo lijepo postupati. Jedna od najpoznatijih pobožnih priča je ona o ženi lošega glasa. Poslanik je ugledao tu ženu kada je susrela psa koji je dahtao od žeđi u pustinji i uzalud pokušavao da dođe do obližnjega bunara. Ona je odmah skinula svoj šal i cipelu i od njih načinila posudu sa kojom je izvukla nešto vode da bi je dala psu kojeg je morila teška žeđ. Kaže se da je Poslanik ugledao ovu ženu među ljudima u Džennetu, jer ju

je njezino lijepo postupanje prema jadnom psu spasilo.

A šta je sa mišem, kojeg smo ranije spominjali u priči o mački? Miš je pohlepna životinja, te je prema sufijama simbol nefsā, dunjalučke duše. Ponekada se miš u pričama pojavljuje kao primjer onih koji nastoje gomilati bogatstvo. U nekim od ovih priča, sinovi su u snu vidjeli da se njihovi pohlepni očevi nakon smrti mijenjaju u miševе. Miš, životinjska duša, može simbolizirati zemaljske materijalističke aspekte u životu čovjeka, kako vidimo u neobičnoj priči koju nam Rumi pripovijeda. Miš se zaljubio u žabu i na kraju je nagovorio da veže konac oko svoje nožice i poveže je sa njegovom, da se ne bi rastajali. Jedan od zlikovaca je udario na miša, i zato što je žaba bila vezana za njega – i ona je stradala. Tako strada duša kada se osloni na tijelo ili na niske instinkte.

A šta je sa najpoznatijom životinjom od svih u arapskom svijetu, šta je sa plemenitim konjem? Kur'an Časni osuđuje pretjeranost u ljubavi prema konjima. Tu stoji da se Sulejman a.s. zabavio svojim plemenitim konjem i zaboravio namaz, a potom ga je preplavilo kajanje pa ga je zaklao. *Kad njemu jedne večeri izvedeni bijahu izvrsni konji* (Sura Sad, ajet 31). S druge strane Poslanikovi hadisi podstiču vjernike na lijepo postupanje prema konjima.

Priče govore da je konj stvoren od brzih južnih vjetrova i trebalo bi mnoštvo knjiga da bi se pobrojali izvrsni opisi konja u arapskoj poeziji, koje je teško prevesti na bilo koji savremeni zapadni jezik, a da prijevod čitaocu prenese tanahne pojedinosti o boji i obliku koje su bile česte u arapskoj pjesničkoj tradiciji.

Jedna pjesnička tradicija – uglavnom u perzijskoj i perzijanatskoj književnosti – zaslužuje pomnu pažnju. U njoj je priča o slabom ili jogunastom konju koji u sufijaskoj tradiciji postaje simbolom nefsā ili dunjalučke duše. Perzijski pjesnici iz srednjeg vijeka se ponekada žale da su im emiri ili sultani davali stare olinjale konje, i opisuju ironično ta čudna stvorenja, tvrdeći da je te konje jahao Adem,

da su živjeli u faraonovim štalama i islužili kraljeve drevnog Irana i porodicu sadašnjega princa u potpunosti. Ali mnogo važnije od toga su aluzije na jogunastog konja. Ponekada se na perzijskim minijaturama pojavljuje mršavi konj kojeg je iznurila glad, a kraj njega je konjušar. Pjesnici opisuju način na koji se dresira jogunasti konj, glađu i teškim radom, na isti način na koji se duša koja je ogrezla u zlu pretvara u "smirenu dušu". Teškim treniranjem i asketskim životom, glađu i nedostatkom sna, može se ovladati jogunastim konjem i pretvoriti ga u brzog i sjajnog konja koji nosi pismo najbrže što može voljenome. Treba spomenuti i to da je Aga Kan Muhammad Šah Treći (umro 1957./1376.) izdao ferman 1899. godine u kojem poredi dušu sa konjem kojeg se mora trenirati dok se ne dovede jahača do cilja.

Konj koji se hvali zbog svoga duhovnoga oblika je Buraq, stvorenje koje ima krila koja su odnijela Poslanika u Božije Prisustvo. Buraq ima izvanrednu ulogu u narodnoj umjetnosti i poeziji. Slika tog čudnog stvorenja se pojavljuje sa likom žene i krilima ukrašenim sa mnogo dragulja. Oni koji su mogli vidjeti Buraqove slike na stražnjim dijelovima vozila u Pakistanu sigurno su osjetili da su ti umjetnici koristili beskrajnu maštu, da bi ukrali to čudno stvorenje svim dražesnim i lijepim. Slika Buraqa se koristi na zapadu Afrike i također u Indiji i Indoneziji, kao sredstvo donošenja dobre sreće. Slikari kao da su u njemu vidjeli divno duhovno stvorenje koje je Allah obdario time da Poslanika nosi ka nebu i stoga i njima pomaže da se približe svijetu duše i kući stalnog blagostanja.

Koliko god da su sretni konj i čudesni Buraq, tu je i jedno drugo biće koje je oblikom slično konju, prezreni magarac. Zar nije njegova glas jedan od najružnijih, kako stoji u Časnome Kur'anu u suri Lukman "U svom hodu smjieran budi i glas ti obori! Zbilja, najmrskiji je glas revanje magarca!" (ajet 19). Ta jadna životinja ne zna šta radi – postoji mnogo glupih ljudi koji ne znaju

šta rade. Sura al-Džumu'a opisuje te neznalice: "Primjer onih kojima Tevrat u breme je dat, pa ga potom ne nose, kao primjer je magarca koji nosi knjige! O, kako je ogavan primjer naroda koji poriče Znade Allaha! A Allah neće Pravom Stazom uputiti narod zločinački!" (ajet 5). Što se tiče gluposti onih koji ne slušaju savjet, oni su poput uplašenog magarca koji bježi od strašnoga lava, kako opisuje Časni Kur'an u suri al-Muddathir: "Kao da su divlji magarci rastjerani, od lavova odbjegli!" (ajeti 50-52). Oni ne razumiju ono što se dešava oko njih. Tako je magarac u Evropi primjer za glupaka, a kada se za nekog čovjeka kaže da je "pojeo magarčev mozak", to znači da je dosegao vrhunac gluposti. U ovom kontekstu, aluzija na magarca ima veliku važnost u vezi između Isa a.s. i magarca. Budući da je Isa ušao u al-Quds na leđima magarca, lahko je vidjeti u toj slici izraz o duši i tijelu. Suprotnost između Isaa, stvorenja duha, i glupog magarca koji je vezan materijalnostima života, jedna je od omiljenih tema perzijskih pjesnika, koji često idu daleko da bi izrazili istinu da materijalistička osoba ne može nikada doseći visine duha. Dželaluddin Rumi kaže:

*Onaj koji ljubi magarčevu stražnjicu,
daleko je da ne može biti dalje od Isaove
količevke...*

Nemoguće je pobrojati pa čak ni mali broj opisa koji su izrečeni o konju u arapskoj poeziji, pa tako ni o devu, toj životinji koja ima važnu ulogu u arapskom društvu, ne samo u običnome životu, već također i u Časnome Kur'anu. Kur'an postavlja pitanje: "A zašto oni ne pogledaju u kamile – kako su stvorene" (Sura al-Gašije, ajet 17). Tako se u Kur'anu spominje i deva poslanika Saliha, u suri Zidine: "A Semudu smo poslali njihova brata Saliha, govorio bi im: "O moj narode, Allahu vi robujte, pa, vi drugog boga osim Njega nemate! Razgovijetni dokaz dolazi vam evo od Gospodara vašega, ova Allahova kamila znak je vama, pa ostavite je nek po Zemlji Allahovoj pase i zlo joj nikakvo ne nanosite da vas kazna

bolna ne sustigne!" (ajet 73), a u suri Hud "O moj narode, evo, kamila je ova znak vama od Allaha, i vi je po Allahovoj zemlji pustite da pase i nikakvim zlom joj ne naudite, da vas ne bi pogodila kazna bliska!" (ajet 64). Ova dva ajeta su bila izvor inspiracije za divnu sliku deve u islamskoj umjetnosti danas. Deve su bile dragocjena imovina beduina, i zbog toga se pripovijeda da je grupa beduina pitala Poslanika: O Božiji Poslaniče, da li u Džennetu ima deva? Poslanik ih je umirio rekavši da se u Džennetu nalazi sve za čim čovjek žudi. Poslanik nije samo unosio smiraj u duše beduina, već je uputio savjet čovjeku koji ga je pitao za oslanjanje na Uzvišenog Allaha, rekavši mu: "Zaveži kamilu i pouzdaj se u Boga", što znači da znamo da je sve po Božijem određenju, ali se moramo pripremiti, zavezati svoju kamilu a potom se osloniti na Allaha da je sačuva. Kamile, uz sve svoje kvalitete poput nošenja tereta i prelaženja velikih daljina bez umora, imaju jednu čudnu osobinu koju ne znaju mnogi izvan arapske tradicije: to je njihova ljubav prema muzici. One mogu da trče nevjerovatno brzo ako ih predvodi neko sa lijepim glasom. Abu Nasr al-Sarradž (umro 980./370.) priča o jednome beduinu koji je imao 99 deva čija su se leđa slomila od tereta nakon što su došle kući sa teškim tovarom, zato što su ih pjesme vodiča poticale da trče tako brzo da su stigle do odredišta za pola predviđenog vremena.

Perzijska poezija uspoređuje ljubavnike sa devama koje nose teret zadovoljno i sretno kada vodič pjeva ili svira flautu. Kamile slijede voljenog u ritmu plesa. Dželaluddin Rumi, onako kako ga poznajemo, uvijek je imao široku maštu u korištenju pjesničkih slika deva: baš kao što se deva visokoga stasa vidi i sa munare, tako ni ašik ne može sakriti svoju ljubav. Rumi i samu ljubav gleda kao devu koja je ponosna na sebe i ne može da se gura u kokošinjac. Tijelo je kokošinjac, a krupna deva uništava sve kada uđe u taj uski kokošinjac.

Priče iz narodne tradicije govore o natjecanju deve i krave, a obje se

ponose time što su odane sluge Allaha i poslanikâ još od daleke prošlosti. Krava se spominje u Časnome Kur'anu jer daje "mlijeko čisto": "A zbilja vam je i u stoci pouka! Pojimo vas iz onoga što se u utrobama njihovim nalazi: mlijekom čistim, što postaje između grizina i krvi i koje je ukusno onima koji ga piju." (ajet 66). Tako krava zauzima posebno mjesto budući da se druga sura u Časnome Kur'anu zove "Krava". Indijski muslimanski historičar Badauni (umro 1596./1003.), koji je bilježio događaje na dvoru cara Akbara, pripovijeda da kada je Akbar okupio muslimansku i hindusku ulemu, neko od prisutnih hindusa prokomentirao je da Allah zasigurno jako voli kravu čim je najdužoj suri u Kur'anu dao to ime. Muslimanski učenjaci su se jako iznenadili zbog te primjedbe, dok je hindus bio sretan zbog svoga mišljenja da je krava, koja je sveta životinja kod njih, zadobila takvu veliku počast u Kur'anu.

Pored toga, krava se rijetko spominje u književnosti, iako, kada se spominje, hvali se zbog toga što donosi mlijeko i sir. Ali ne smijemo zaboraviti mudru Rumijevu primjedbu o podučavanju:

*Uistinu udaraš kravu kada odbije da
ponese jaram,
Ali ne udaraš je jer nema krila.*

Ne može se niko prisiliti da učini nešto što mu nije u prirodi. Pogrešno je jahati kravu kao da je jahalica, kako stoji u jednoj staroj sufijskoj priči. Kada se čovjek uspne na leđa krave, čuje kako ljudi uzvikuju: *Nisam radi ovoga stvorena.*

Dolazimo do ovce, koja se također spominje kao životinja od koje dobivamo mlijeko, ali ona je u osnovi životinja koja otjelovljuje kurban, budući da je stvorenje mehkog srca, iz čije vune ljudi prave sedžade, odjeću i druge korisne stvari, te preferiraju njezino meso kao kurban.

S druge strane, koza može dati mlijeko ali njezina istinska karakteristika je ljepota, i često je brada jarca tema poređenja, kako pomalo pretjerujući kaže Dželaluddin Rumi:

*Duga brada ne kvalificira nekoga da
postane kadija
Da je tako, jarac bi bio glavni kadija!*

Svinja je jedna od domaćih životinja u nemuslimanskim zemljama, ali nje se klone muslimani. Kaže se da će loši ljudi na Sudnjem Danu biti pretvarani u svinje. Attar nastavlja ovu priču i pripovijeda o učeniku koji je napustio svoga gospodara i ogrezao u sve vrste ovozemaljskih grijehova. Potom su ga vidjeli kako se preobrazio u svinju koja ide ispred svoga gospodara na putu.

Sve domaće životinje se na neki način boje opasnosti divljih. Šakal je lik iz priče "Kelila i Dimna", a te dvije životinje su prepredeni šakali čije priče su se proširile svijetom. Često se pojavljuju kao lisice. Brojne priče iz ovog djela putovale su iz tradicije u tradiciju. Od svih priča, možda je najpoznatija ona koja se pripovijeda o šakalu ili lisici koja je htjela moć, i otišla do bojadžije da joj podari novu boju. Kada je izašla od bojadžije, bila je u jakoj plavoj boji, i predstavila se drugim šakalima ili lisicama kao snažni vladar, a drugi su trebali da joj ukažu privrženost i poslušnost. Ali životinje su ubrzo otkrile njegove laži i istjerale ga. Sindska verzija priče govori o šakalu koji se popeo na grane bodljikavoga drveta u blizini mjesta sa pitkom vodom, i tražio od svih životinja da mu obznane privrženost prije nego što popiju vodu. Dok su sve životinje pjevale pjesme pohvalnice, stara koza je odbila i obznanila istinu, tako da se morao vratiti svome stadu.

Vuk je jedna od opasnih životinja koje se spominju u Kur'anu, ali Kur'an ga je oslobodio krivice. Pretpostavljalo se da je vuk pojeo Jusufa, ali on je zapravo bio nevin: i govoreći: "O Oče naš! Doista, bili smo otišli da se u trčanju nadmećemo a Jusufa kod stvari naših ostavimo, pa ga pojede vuk! Premda istinu zborimo mi, ti nama nećeš vjerovati!" (Sura Jusuf, ajet 17). Iako se Jusufova braća u ovoj suri čine surovijim od vuka, vuk je postao utjelovljenjem surovosti, pored toga što se ne može dresirati. Književna djela koja sadrže vazove

o ahlaku sadrže brojne priče o ponašanju vuka. Tako u stihu jednog perzijskog pjesnika vidimo:

*Odgojen si u našoj kući, pa si ipak
pojeo ovce
Ko ti reče da ti otac vuk bješe?*

Međutim, čak i sam vuk vjeruje u Poslanikovu poruku, kako vidimo iz starih priča u knjizi "Znakovi poslanstva" (*Dalā'il al-Nubuwwah*) Abi Nuayme al-Isbahanija (umro 1123./517.).

Od svih životinja, najžešći neprijatelj je lav, kralj divljih životinja, koji u tradiciji ima stotine imena. Svima je poznat sljedeći Mutanabbijev stih:

*Ako ugledaš bjelinu lavljih očnjaka
Nemoj misliti da se to lav smije.*

Ali oni koji se boje Allaha, nikako se ne boje lava, kako nam objašnjava mnogo čudnovatih priča. Pripitomljeni lav živi u blizini kuća Božijih prijatelja, onih koji mogu zajahati njihova leđa. U tom kontekstu, susrećemo jednu lijepu priču o lavici koja se približila pobožnome evliji i pokazala mu trn u svojoj šapi. Sufija je izvukao trn, a zahvalna lavica se vratila ubrzo sa svojom mladunčadi da bi svome prijatelju sufiji donijela nešto hrane. Rumi smatra da je ljubav crni lav koji povređuje ili otima voljenog. Sjajna ljepota i snaga lava poredi se sa iskrama svjetla istinske vjere. Lav se po spoljašnjosti čini veoma opasnim te da povređuje one koji mu se približe, ali postaje nježan i osjećajan kada mu se približi iskreni vjernik. Važnost lava kao uzora snage čini se očitim u davanju brojnih imena lava čovjeku, na što smo već ukazali kada smo rekli da je Ali ibn Ebi Talib r.a. imao mnoštvo nadimaka koji ga opisuju kao "Allahovog lava". Tako muslimanski umjetnici, a posebno šiije, vole da pišu pohvalnice Aliji r.a. i da ga opisuju u liku lava. Veliki broj tih lavova nacrtanih ukrasnim slovima sadrži šiijsku molitvu "Zovi Aliju, koji pokazuje čudesne stvari" (*Nādi Aliyyan muḥbir al-ʿajā'ib*). Međutim, postoje i brojne čudne priče o lavu, od kojih jedna dolazi sa sjevera Afrike. Pripovijeda se da je jedan umišljeni sufijski šejh jahao na

leđima lava i otišao da posjeti jednog drugog šejha koji je živio na nekom mjestu na planini Atlas. Kada je šejh stigao do odredišta, njegov domaćin je od njega tražio da zaveže lava za kočic u štali, pa je ovoga bilo strah, ali još više se uplašio kada je ugledao svoga domaćina u prisustvu lijepih djevojaka i pjevačica, pa ga je obuzela sumnja u duhovni rang domaćina. Kada je napustio kuću sljedećega jutra, vidio je da je krava pojela lava.

Često se lav pojavljuje – kako je slučaj i u stvarnosti – kao gazelin neprijatelj. Stidljiva gazela brzih pokreta uvijek predstavlja voljenu ženu, lijepu i krupnih očiju, kako vidimo iz imena kojima su Arapi nazivali svoje kćerke. Gazela može da predstavlja duhovno stvorenje koje pase na poljima ispunjenim mirisnim cvijećem, i ne miješa se sa drugim životinjama. Rumi opisuje boli nježne gazele koja je ulovljena i stavljena u magareću štalu, gdje je bila predmet mržnje, usprkos ljepoti i nemogućnosti da jede grubu stočnu hranu. Magarac joj se podrugivao i opisivao je ružnim riječima. Gazela je ovdje drugi primjer duše zarobljene u materijalnom svijetu, među nezalicama u svijetu iza njihovog materijalističkog svijeta. Još jedna od priča o gazeli je lijepa priča o Poslaniku koji je pomogao gazeli. Kada je Poslanik šetao, ugledao je gazelu kako je upala u stupicu. Poslanik je pričao sa njom i ispričala mu je o dvoje mladunčadi koja čekaju da se vrati sa hranom. Ali kako će sada stići do njih? Poslanik joj je pomogao i raskinuo okove. Obećao joj je da će ostati u tom mjestu dok ona ne ispuni svoje majčinske dužnosti. Dok je Poslanik tu stajao, stigao je lovac koji se razočarao kada je ugledao da mu je zamka prazna, a umjesto gazele tu stoji čovjek. (Lovac nije znao da je taj čovjek Poslanik). Kada se gazela vratila sa svojom djecom, lovca je potresao taj prizor i nije prekinuo ispašu gazele, već je prešao na islam. Ta priča koja toliko pobuđuje veliko čuđenje i ljubav, da smo samo u sindskom jeziku našli čak trinaest dugačkih kasida.

Ne zaboravimo jednu drugu izvrsnu priču o životinji koja je bliska gazeli, a to je mošusno goveče, koje živi u Srednjoj Aziji. Jednoga dana je goveče došlo Ademu da ga utješi nakon progonstva iz Dženneta. Adem ga je pomilovao po leđima osjećajno i nježno, što je dovelo do pojave mošusa. Ostala goveda su se začudila onome što se zbililo, i nakon što su saznala kako je ovo goveče došlo do mirisa, otišli su i sami do Adema, ali nije im se ispunila želja. Rečeno im je da je ono goveče prvo došlo Ademu s ljubavlju dok oni nisu ništa više od onih koji oponašaju, a oponašanje ne daje ploda.

Još jedna od krupnih životinja koju susrećemo u "Duhovnom vrtu životinja" jeste slon, koji se spominje u suri "Slon" (al-Fil). S historijske strane, slon je bio poznat na Bliskom Istoku, i koristio se u ratu u Perziji. Abraha (Ebriha) je koristio slona u opsadi grada Meke al-Mukarrame u godini slona. Stoga se slon u prvom trenutku čini kao jako opasna životinja, crna zvijer koja može uništiti sve što mu se nađe na putu. Perzijski pjesnici su usporedili nagomilane oblake sa slonom. Čini se da su slonovi dobavljani s vremena na vrijeme u islamske zemlje (možda iz Afrike više nego iz Indije). Poznato je u evropskoj historiji da je abasidski halifa Harun al-Rašid (vladao od 786./170. do 809./193.) poslao slona njemačkom caru Karlu Velikom u Aix-les-Bains (Aachen). Njemačke hronike tog slona nazivaju Dža'fer.

Tako slonovi dolaze iz Indije, a slon koji je bio tema jedne od najpoznatijih priča u islamskoj književnosti bio je iz Indije. To je priča o slijepcima i slonu. Ta priča je u osnovi indijska priča koju je perzijski pjesnik Sanai uvrstio u svoj divan "Hadiqat al-haqiqa", a koju je od njega preuzeo Dželaluddin Rumi i uvrstio u Mesneviju. Ova se priča spominje u istočnim izvorima od tog vremena i postala je poznata i u Evropi, toliko da u jednom parku u Bonu nailazimo na kip slona kojeg okružuje grupa slijepaca. Priča govori o tome da su slijepci željeli da

saznaju oblik slona. Pošto ga nisu mogli vidjeti, oslonili su se na čulo dodira. Niti jedan od njih nije mogao opipati slona u potpunosti, zbog toga je svaki od njih opisivao dio kojeg je dotakla njegova ruka. Slon je poput stijene ako dotaknete njegovo tijelo, poput lepeze ako dotaknete njegove uši, poput crijeva za vodu ako dotaknete njegovu surlu, a nalik na stub ako dodirnete njegovu nogu, i tako dalje, ali niko od njih nije uspio da zamisli oblik slona u potpunosti. Priča o slonu i slijepcima je najbolji primjer kako čovjek ne može spoznati Allahovu Prirodu u potpunosti. Možemo govoriti samo o dijelu koji je dotakla naša duhovna ruka. Stoga ljudi imaju različite ideje o Allahu, dok mi pokušavamo da Ga shvatimo.

Ima još jedna strana slona koja zaslužuje da se spomene. Često je slon važan u nekim zemljama jer je stvorenje koje nosi tovar. Perzijski pjesnici su smislili jednu lijepu maštovitu sliku, a to je "slonov san". Slon sanja o svojoj pravoj domovini u Indiji i sjeća se svoje kuće, porodice i prijatelja, i u nastupu srdžbe, razbija okove i bježi u Indiju da bi se našao sa onima koji ga vole. Rudyard Kipling govori o ovoj priči u svojoj lijepoj pjesmi pod naslovom "Slonov san". Kada se spomene poslovice "Slon sanja o zemlji Indiji" njezino značenje je da se osoba iznenada prisjetila svoje izgubljene domovine i sreće koju je prekrila prašina zaborava. Čini se da se ovaj izraz pojavio u zemlji Perzijanaca oko 1100./493. godine i postao popularan tokom sljedećih stoljeća. Tu također vidimo aluziju na domovinu duha, svijet nepoznatog kojeg je lahko zaboraviti u svijetu materije, kao što soko zaboravlja svoga gospodara, i paun iz vrta svoju domovinu. Slon je jedno od lijepih stvorenja koje predstavlja dušu kada se probudi iz neznanja sna da bi se vratila u svoju vječnu kuću.

Prema istočnoj tradiciji, slona može povrijediti, štaviše čak i ubiti

nosorog: jednorog. U perzijskim natpisima na kamenu i keramici počevši od trinaestog i četrnaestog stoljeća po hidžri vidimo jednoroga kako na svome rogu nosi slona. Rumi u svojim djelima koja su istovremena sa tim umjetničkim djelima uspoređuje ljubav sa jednorogom, koji na svome rogu nosi najjačeg slona. Kao i u kršćanskoj tradiciji – koliko znam – jednorog je inspirirao jednu jedinu arapsku pjesmu, a to je "Neka pitanja koja se trebaju postaviti jednorogu"² pjesnika Tawfiqa al-Ša'igha (umro 1971/1391) koji u njoj veli:

*Predvodio si sam poput roga usred
tvoje glave*

Životinje predstavljaju bitan dio islamske tradicije. Spominju se u Časnome Kur'anu više nego u Svetoj Knjizi (Bibliji), i mogu biti simboli duhovnih istina, upozorenja i savjeta onima koji razumiju. Znamo iz priča koje se pripovijedaju o životinjama tokom historije, kao što znamo iz davnina, da će na kraju lav i janje leći zajedno i da među njima neće biti neprijateljstva.

Prema pobožnoj priči, neke životinje slijede šerijat. Tako čitamo dirljive priče o mravima ili pticama koje poste uz Ramazan ili Ašuru. Kaže se da se životinje petkom pozdravljaju sa "selam".

Čini se korisnim prisjetiti se ove uloge životinja kada ponekada zaboravimo svoju ljudsku ulogu. Možemo se vratiti pričama o životinjama, o njihovoj ljubavi i hrabrosti, i nadahnuti se načinom na koji učenjaci i pjesnici starine koriste priče o životinjama da nam objasne da smo svi u milosti i zaštiti Stvoritelja. U suri Hud stoji: "Na Zemlji ništa živo ne postoji a da ga Allah ne hrani. On zna stanište bića i mjesta njihove sahrane. Sve to u Knjizi Jasnoj zabilježeno je!"

*Sa arapskog jezika prevela
Dženita Karić*

² Kasida se nalazi u divanu: Muallake Tawfiqa al-Ša'igha, vidi: Tawfiq al-Ša'igh, al-'A'māl al-Kāmila, al-

Mağmū'at al-Shi'riyya, Riyād al-Rayyes li al-kutub, London, 1990, 251-277.